

PAPER DETAILS

TITLE: Yusuf B. Hilâl Es-Safedî'nin Kesfû'l-Esrâr ve Hetkü'l-Estâr Adli Tefsirinde
Münâsebâtü'l-Kur'ân

AUTHORS: Ahmet YÜREKLI

PAGES: 357-373

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2618419>

RUSUH Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi/**RUSUH** Uşak University the Journal of
Faculty of Islamic Sciences

ISSN: 2791-7398

December/Aralık 2022, 2 (2): 357-373

rusuhdergisi@usak.edu.tr

**Yusuf B. Hilâl Es-Safedî'nin Keşfü'l-Esrâr ve Hetkü'l-Estâr Adlı Tefsirinde Münâsebâtü'l-Kur'ân
Munasabatu'l-Quran In Yusuf B. Hilâl Es-Safedî's Interpretation Of The "Kashf Al-Asrar Wa Hatk
Al-Astar**

Ahmet Yürekli

Doktora Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tefsir Ana Bilim Dalı

PhD Student, Uludağ University, Institute of Social Sciences, Department of Basic Islamic Science

Bursa, Türkiye

yurekli19ay@gmail.com

orcid.org/0000-0002-0847-0379

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Received: 27.08.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 28.12.2022

Yayın Tarihi/Published: 29.12.2022

Cilt/Volume: 2

Sayı/Issue: 2

Sayfa/Pages: 357-373

Atıf/Cite as: Yürekli, Ahmet. "Yusuf B. Hilâl Es-Safedî'nin Keşfü'l-Esrâr ve Hetkü'l-Estâr Adlı Tefsirinde Münâsebâtü'l-Kur'ân [Munasabatu'l-Quran In Yusuf B. Hilâl Es-Safedî's Interpretation Of The "Kashf Al-Asrar Wa Hatk Al-Astar]". *Rusuh Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi - Rusuh Uşak University the Journal of Faculty of Islamic Sciences* 2/2 (Aralık 2022): 357-373

İntihal/Statement of Publication Ethics: Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, Turnitin kullanılarak benzerlik raporu alınmış ve araştırma/yayın etiğine uygunluğu onaylanmıştır. /This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using Turnitin, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright: 2022 by Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Uşak, Türkiye.

YUSUF B. HİLÂL ES-SAFEDÎ'NİN KEŞFÜ'L-ESRÂR VE HETKÜ'L-ESTÂR ADLI TEFSİRİNDE MÜNÂSEBÂTÜ'L-KUR'ÂN*

Öz

Kur'ân, Allah tarafından Peygamber (sav) aracılığıyla insanlara rehber olmak üzere gönderilmiş lafız ve mâna itibarıyla eşsiz bir kitaptır. Yüce kitabımız yirmi üç yılda peyderpey nâzil olduğu halde hiçbir âyeti diğeriyle çelişmemiş, inen âyetler farklı sûrelere ait olmakla beraber birbiriyle tam bir uyum ve ahenklik göstermiştir. Bu anlamda o, dili, üslûbu ve muhtevâsı itibarıyla muhatabı kendisine çeken ve hayran bırakan mu'cizevî bir özelliğe sahiptir. Müfessirler Kur'ân'ın doğru anlaşılmasına katkı açısından onu, lafız, mâna, tarih içerik ve arka plan gibi yönlerden incelemeye tâbi tutmuşlardır. Bu anlamda münâsebâtü'l-Kur'ân, âyetler ve sûreler arasındaki irtibat, uyum ve anlam ilişkisini konu edinen ve sonuçta Kur'ân'ın bir bütün olduğu düşüncesini ele alan bir disiplindir. Kur'ân ilimleri sahasında özellikle sûreler ve âyetler arasındaki dikkat çekici insicam ve münâsebet yönüne dair çok önemli çalışmalar kaleme alınmıştır. Dolayısıyla Kur'ân'ı doğru anlamamıza katkı sağlayacak önemli hususlardan biri de âyet ve sûreler arasındaki irtibat ve uyumu tespit etmektir. Biz bu makalede tefsirinde sûre ve âyetler arasındaki irtibat ve ahenge genişçe yer veren Yusuf b. Hilâl es-Safedî'nin eserini bu yönüyle ele alıp incelemeye çalıştık. Zira müfessire göre Kur'ân'ın en doğru açıklaması yine Allah kelamının bizatihi kendisiyle mümkün olmaktadır ve bunu sağlayan önemli unsurlardan birisi de kutsal metindeki uyum ve bütünlüğü ortaya koymaktır.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Ulûmu'l-Kur'ân, Münâsebâtü'l-Kur'ân, es-Safedî, Keşfü'l-esrâr.

MUNASABATU'L-QURAN IN YUSUF B. HİLÂL ES-SAFEDÎ'S INTERPRETATION OF THE "KASHF AL-ASRAR WA HATK AL-ASTAR

Abstract

The Qur'an is a unique book in wording and meaning, sent by Allah through the Prophet (peace be upon him) to guide people. Although our sublime book was revealed gradually in twenty-three years, none of its verses contradicted the other, although the descended verses belonged to different suras, they showed complete harmony with each other. In this sense, his language, style and content have a miraculous feature that attracts and fascinates the addressee. Commentators have examined the Qur'an in terms of its wording, meaning, historical content and background in order to contribute to the correct understanding of the Qur'an. In this sense munasabatu'l-Qur'an is a discipline that deals with the connection, harmony and meaning relationship between verses and suras, and ultimately deals with the idea that the Qur'an is a whole. In the field of Qur'anic sciences, very important studies have been written about the remarkable coherence and relationship between surahs and verses. Therefore, one of the important issues that will contribute to our correct understanding of the Qur'an is to determine the connection and harmony between the verses and the suras. In this article, we refer to tried to examine Hilal es-Safedi's work from this aspect. Because, according to the commentator, the most accurate explanation of the Qur'an is again possible with the word of God itself, and one of the important elements that provides this is to reveal the harmony and integrity in the holy text.

Keywords: Tafsir, Qur'anic Sciences, Munasabatu'l-Qur'an, es-Safedî, Kashf al-asrar.

* Bu makale "Yusuf b. Hilâl es-Safedî'nin *Keşfü'l-Esrâr ve Hetkü'l-Estâr* Adlı Eserinde Kur'ân'ı Yorumlama Yöntemi" isimli hazırlamakta olduğum doktora çalışmam esas alınarak hazırlanmıştır.

Giriş

Cemâluddîn Yusuf b. Hilâl Ebu'l-Berekât es-Safedî (öl. 696/1296), hicrî VII. yüzyılda Memlûkler döneminde yaşamış ve hayatının bir bölümünü bugün İsrail devletinin sınırları içerisinde yer alan Safed şehrinde geçirmiş ve bu sebeple daha çok Safedî nisbesiyle bilinen bir âlimdir.¹ Fakir ve yoksullara karşı merhametiyle bilinen Safedî, çok yönlü bir âlim olmakla beraber asıl mesleği tabiplik olup hastalara şifâ veren ilaçlarla iştigal etmesi hasebiyle tabîb, fıkıh ilmine vâkıf olması cihetiyle fakîh ve tasavvufa olan ilgisi nedeniyle mutasavvıf kimlikleriyle de anılmıştır. Ayrıca müellif şiire ve edebiyata olan ilgi ve merakından dolayı ilmî muhitte edîb lakabıyla da anılmaktadır.²

Safedî çok yönlü bir âlim olmakla beraber kendisi, ömrünün neredeyse çeyrek asra varan büyük bir bölümünü Kur'ân'ı doğru ve sahih bir şekilde tefsir etmeye vakfetmiş bir müfessirdir. O, bu konuda dönemin önde gelen ilim merkezlerinden kabul edilen Şam ve Kahire gibi şehirlere oradaki âlimlerden ve ilmî eserlerden istifade etmek için birçok kez seyahat ettiği bilinmektedir.³ Ancak Safedî'nin yaşadığı dönem, şer'î ve pozitif ilimler sahasında kayda değer eserleri kaleme alan âlimlerin yetiştiği bir zamana tekabül etmektedir. Müfessir söz konusu dönemin Beyzâvî (öl. 685/1286) ve Kurtubî (öl. 671/1273) gibi meşhur âlimlerinin gölgesinde kalmış bir ilmî şahsiyet olarak, kendisinin günümüze ulaşan en önemli çalışması hiç şüphesiz *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr* adlı tefsiridir.⁴ Kütüphane raflarında unutulmaya yüz tutan bu güzide eser, Türkiye'deki çeşitli kütüphanelerdeki yazma nüshalarından istifade edilerek Bahattin DARTMA tarafından tahkiki yapılmak suretiyle 2019 yılında İSAM tarafından bir cildi fihrist olmak üzere toplam beş cilt halinde neşredilmiştir.⁵

Söz konusu eser, kendi dönemindeki tefsirlerde görülen nakil ağırlıklı bir tefsir anlayışından öte, kendine göre farklı bir metot ve tarzla Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsirinin ön planda olduğu ve dirâyet yönünün ağır bastığı bir çalışma niteliğini taşımaktadır. Müfessirin, ayetleri açıklamaya çalışırken ilgili konuya yönelik mümkün olduğunca önce kendi izahını ifade etmeye gayret gösterdiği dikkat çekmektedir. Bu bağlamda eserin, müfessir tarafından Kur'ân'da geçen garip lafızlara ve açıklanması gerekli olan bazı kelime yapılarına yönelik lügavî tespit ve izahların sıkça yapıldığı bir tefsir özelliğini taşıdığı söylenebilir.⁶

Keşfü'l-esrâr'da âyetlerin muhtevasına göre kelimî, itikadî ve tasavvufî konular belli bir yoğunlukta ve zaman zaman ayrıntılı şekilde ele alınmaktadır.⁷ Safedî'nin eserinde fikhî meselelere sıkça yer vermemekle beraber talâk, miras ve kısas gibi konuları detaylı ve kendisine

¹ Selâhaddîn es-Safedî, *Kitâbu'l-Vâfî bi'l-vefeyât* (Beyrut: Daru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabi, 2000), 29/164; Selâhaddîn es-Safedî, *A'yânu'l-asr ve a'vânu'n-nasr*, thk. Ali Ebû Zeyd vd. (Suriye: Daru'l-Fikr, 1998), 5/671; Şemseddin Muhammed b. Ahmet ez-Zehabî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmurî (Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 2000), 52/314; Süleyman Mollaibrahimoğlu, *Yazma Tefsir Literatürü* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2007), 251.

² Safedî, *Kitâbu'l-Vâfî*, 29/ 164; Safedî, *A'yânu'l-asr*, 5/672; Hayrettin Zirikli, *el-A'lâm: Kâmusu terâcim* (Beyrut: Daru'l-İlmi li'l-Melâyin, 2002), "es-Safedî", 8/256; Ahmet İsa, *Mu'cemu'l-etıbbâ* (Mısır: Fethullah İlyas Nuri vd. 1942), 1/526; Zirikli, "es-Safedî", 8/256; Süleyman Ateş, *İşârî Tefsir Ekolü* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974), 197; Bahattin Dartma, "Safedî ve Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr'ı", *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2019), 1/13.

³ Yusuf b. Hilal es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, thk. Bahattin Dartma (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019), 4/654.

⁴ Zirikli, "es-Safedî", 8/256.

⁵ Dartma, "Safedî ve Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr'ı", *Keşfü'l-esrâr*, 1/13.

⁶ Yusuf b. Hilal es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, thk. Bahattin Dartma (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019), 1/253, 312, 342.

⁷ Safedî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/539-40; 3/523.

mahsus bakış açısıyla açıkladığı görülmektedir.⁸ Müfessirin, bazı tasavvufi konuları tefsirinde gündeme getirmesinin yanında, kimi zaman mevzubahis olan âyetlerin işârî yorumlarına yöneldiği de görülmüştür.⁹ Ayrıca müellif felsefecilerin görüşlerini çürütme sadedinde ilgili âyetler ışığında felsefî ve mantıkî izahlar yaptığı anlaşılmaktadır.¹⁰

Bu tefsirin bir başka özelliği de Yahudi ve Hristiyan kutsal metinlerinden yapılan isrâiliyat türü alıntılara bir hayli yer vermesidir. Tevrat ve İncil'den nakledilen bölümlerin güvenilir olup olmadığı meselesinden bağımsız olarak, muharref bölümlerden yapılan söz konusu alıntılar, bu eserin öne çıkan belli başlı özelliklerinden sayılabilir. Eserde kimi zaman kıraat konularına temas edilmekte, bu bağlamda bazen farklı kıraatların mânaya tesiri söz konusu edilmekte ve kıraatle ilgili mevzular kıraat imamının ismini zikredilerek veya müellifin kendi tercihi olan kıraat vechi isim vermeden belirtilmek suretiyle ilgili konuya temas edilmektedir.¹¹ Müfessir Safedî'nin, şiir konusunda mâhir bir âlim olarak tefsirinde özellikle lügavî anlamda bazen de ilgili âyetin mânasının anlaşılmasına katkı açısından şiirle istişhatta bulunduğu anlaşılmaktadır.¹² Tefsirde Kur'ân ilimleri çerçevesinde özellikle hurûf-ı mukatta'a, nesih, müteşâbihât ve münâsebâtü'l-Kur'ân konularının daha fazla irdelendiği görülmektedir.¹³

Safedî, tefsirinde Kur'ân'ı yine Kur'ân'la anlamayı ve anlatmayı incelemek amacıyla birbirleriyle alakalı ve biri diğerinin mütemmimi konumunda olan âyet gruplarını birlikte zikretme yaklaşımını benimsemektedir.¹⁴ Bu çerçevede o, Kur'ân'daki âyetlerin doğru ve sağlıklı bir zeminde anlaşılması sadedinde önceliğinin, lafızların delâletindeki en güzel maksattan en doğru mânayı süzüp ortaya koyabilecek sahih bir akıl yardımıyla Kur'ân'ı Kur'ân ile açıklamak olduğunun altını çizmektedir.¹⁵ Müfessirin, Kur'ân'ın tefsiri noktasındaki bakış açısı, doğal olarak sûre ve âyetler arasındaki ilişki, uyum ve örüntünün önemine işaret etmektedir. Bu çerçevede o, tefsirinde birçok âyet ve sûrelerin arasındaki ilişkiye temas etmektedir. Safedî, *Keşfü'l-esrâr*'da aynı zamanda birbirleriyle metin (lafız) ve mâna bağlamında benzerlik taşıyan âyetler arasındaki nüanslara da sık sık temas etmektedir.

Bugüne kadar ülkemizde *Keşfü'l-esrâr* üzerine yüksek lisans¹⁶ ve doktora¹⁷ tezleri hazırlanmıştır. Ancak görebildiğimiz kadarıyla Münâsebât-Kur'ân konusu, ilgili çalışmalarda kısa ve yüzeysel olarak ele alındığından biz *Keşfü'l-esrâr*'da bu konuyu tafsilatlı bir şekilde ele almaya çalışacağız. Bu çerçevede makalemizde Safedî'nin *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr* adlı tefsirinde münâsebâtü'l-Kur'ân ilminin nasıl işlendiği hususunu ele almaya çalışacağız.

1. Münâsebâtü'l-Kur'ân İlmi

⁸ Safedî, *Keşfü'l-esrâr*, 1/420-459.

⁹ Safedî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/556; 3/ 93, 108.

¹⁰ Safedî, *Keşfü'l-esrâr*, 1/ 174, 330; 2/338.

¹¹ Safedî, *Keşfü'l-esrâr*, 1/ 32, 293.

¹² Safedî, *Keşfü'l-esrâr*, 1/549; 2/ 243; 4/ 274.

¹³ Safedî, *Keşfü'l-esrâr*, 1/ 40-78, 163-64, 314.

¹⁴ Safedî, *Keşfü'l-esrâr*, 1/86-87, 369; 4/ 409.

¹⁵ Safedî, *Keşfü'l-esrâr*, 1/214-215; 2/84-85.

¹⁶ Murat Yıldız, *Ebu'l-Fedâil Yusuf b. Hilâl es-Safedî'nin Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr Adlı Tefsirinin İncelenmesi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003).

¹⁷ Ahmad Mukhtar Adam, *Yusuf İbn Hilâl es-Safedî ve Kur'ân Yorumu* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 223-228.

Münâsebât, münasebet kelimesinin çoğul hali olup sözlükte, birbirine yaklaşmak, benzetmek ve uygun olmak mânâlarına gelmektedir.¹⁸ İstilahî anlamda ise “birbirini takip eden kelime ve cümle veya arka arkaya anlatılan hâdiseler arasındaki irtibat ve ilişki” şeklinde ifade edilmiştir.¹⁹ Kaynaklarda şerefli bir ilim olarak nitelenen münâsebâtü'l-Kur'ân kavramı ise Kur'ân'da âyet ve sûreler arasında anlam itibariyle uyum ve ahangi inceleyen disiplinin adıdır.²⁰ Bu ilim dalı ayrıca “el-münasebe beyne'l-âyât, et-tenasüb beyne'l-âyât ve's-suver, tenasübü'l-ây ve's-suver” tabirleriyle de ifade edilmektedir.²¹ Muhtelif zamanlarda ve çeşitli sebeplere bağlı olarak nâzil olan âyet ve sûrelerin lafız, mâna ve tertip bakımından bir bütünlük arzedecek şekilde bir irtibat ve insicamının olması, münasebâtü'l-Kur'ân ilminin aynı zamanda İ'câzü'l-Kur'ân, Nazmü'l-Kur'ân, Esbâb-ı nüzûl gibi Kur'ân ilimleriyle olan yakın ilgisini de göstermektedir.²² Ulûmü'l-Kur'ân'a dair kadîm eserlerde âyet ve sûrelerdeki münâsebet ve bağ, icmal-tafsîl, genel-özel, aklîlik-hissîlik temelinde sebep-sonuç illet-mâlûl, benzerlik-zıtlık gibi yönlerden mâna irtibatını göstermek üzere kullanılmaktadır.²³

Münasebâtü'l-Kur'ân disiplini âyet ve sûrelerin mevcut tertip ve konumlarının tevkiî olduğu ön kabulünü esas almaktadır. Ancak burada ifade edelim ki âlimler arasında özellikle sûrelerin tertibi konusunda tevfiî ve ictihadî olmaları noktasında iki farklı görüşün olduğu kaynaklarda zikredilmektedir.²⁴ Bununla birlikte sûre ve âyetlerin arasında sistematik bir uyum ve ilişkinin olduğu iddiasını taşıyanlar, bu ilmin Kur'ân'ın i'câzını gösteren en önemli delillerden birisi olduğunu dile getirmektedirler.²⁵ Dolayısıyla âyet ve sûrelerdeki münâsebet ve irtibat, Kur'ân'ın bütüncül ve bağlama riâyet ederek doğru ve sağlıklı bir şekilde anlaşılıp yorumlamasına katkı sağlayacağı yadsınamaz.

Münasebâtü'l-Kur'ân sahasında selef olarak isimlendirilen sahabe, tabiûn ve tebeü't-tabîîn dönemlerinde kayda değer herhangi bir çalışmanın yapılmadığı bilinmektedir. Bu disiplin Kur'ân üzerine daha yoğun çalışmaların ve ihtisaslaşmaların gerçekleşmesi belli bir zaman zarfında ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Ulûmü'l-Kur'ân sahasındaki çalışmalara bakıldığında zaman âyet ve sûrelerdeki uyum ve ahengi konu edinen müstakil anlamda eserlerin sayısının fazla olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte literatürde sûre ve âyetler arasındaki anlamlı uyum ve ilişkinin varlığını ilk olarak gündeme getiren İbn Ziyâd en-Nîsâbü'rî (öl. 324/936) olmuştur.²⁶ Daha sonraki dönemlerde özellikle ez-Zemahşerî (ö.538/1144), Ebû Bekir İbnü'l-Arabî (öl.543/1148), Fahreddin er-Razî (öl. 606/1210), Ebû Hayyân el-Endülüsî (öl. 745/1344), ve Ömer el-Bikâî (öl.

¹⁸ Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdîr ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim (Beyrut: Dâru lhyâi'l-Kütübî'l-Arabî, 1957), 1/35; Ebû'l-Fazl Celâlüddîn es-Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim (Beyrut: Dâru lhyâi'l-Kütübî'l-Arabî, 1957), 3/ 71.

¹⁹ Süyûtî, *el-İtkân*, 3/370; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 2019), 203.

²⁰ Süyûtî, *el-İtkân*, 3/369; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 204; Ali Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 1991), 210.

²¹ M. Faik Yılmaz, “Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/568.

²² Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/36; Burhânüddîn el-Bikâî, *Nazmü'd-dürrer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver* (Kahire: Dâru'l-Kitabî'l-İslâmiye, ty.), 1/43; Süyûtî, *el-İtkân*, 3/ 369; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 204; Turgut, *Tefsir Usûlü*, 210.

²³ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/38; Süyûtî, *el-İtkân*, 3/371.

²⁴ Süyûtî, *Tenâsüku'd-dürrer fî tenâsübi's-süver*, thk. Abdülkadir Ahmed Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1986), 56.

²⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/38; Süyûtî, *el-İtkân*, 3/369.

²⁶ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/36; Süyûtî, *el-İtkân*, 3/369; Taşköprizâde Ahmed Efendi, *Miftâhu's-sa'ade ve mişbâhu's-siyade fî mevzû'âtî'l-ûlûm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985), 2/481.

885/1480) gibi müfessirler, Kur'ân'ın bu kayda değer özelliğini iyice kavramışlar ve ayet ve sûreler arasındaki irtibatını dikkate alarak tefsirlerinde bunu göstermeğe çalışmışlardır.²⁷

Genel olarak bakıldığı zaman âlimlerin münâsebetü'l-Kur'ân konusunda iki farklı görüşe sahip oldukları görülmektedir. ez-Zemahşerî, Fahreddin er-Razî, Ebû Hayyân el-Endülüsî, ve Ömer el-Bikâî²⁸ gibi müfessirler, Kur'ân-ı Kerîm'in i'câz, nazm ve belâgatının bir göstergesi olarak münâsebetü'l-Kur'ân ilmine çok büyük önem atfetmişlerdir.²⁹ İzzeddin b. Abdüsselam (öl. 660/1345) ve Muhammed b. Ali eş-Şevkânî (öl. 1250/1834) gibi âlimler yirmi üç yıl zaman zarfında nüzûlü tamamlanan Kur'ân'ın, farklı konularda, muhtelif sebeplerden dolayı inen âyet ve sûreler arasında irtibat ve insicamın kurulamayacağı görüşündedir. Kezâ bu müfessirlere göre münâsebetü'l-Kur'ân ilmiyle iştigal etmek, kişiye her hangi bir fayda sağlamadığı gibi, bu konuda harcanan emeklerin ise boşa giden bir uğraş olmanın ötesine geçmeyeceğini ifade etmişlerdir.³⁰

Ulûmü'l-Kur'ân kaynaklarında Kur'ân'daki insicam ve irtibat konusu sûreler ve âyetler arasındaki tenâsüb çerçevesinde tetkik edilmeye çalışılmıştır. Bu noktada âyetler arasında var olduğu düşünülen belli başlı münasebet çeşitleri şu şekilde tasnif edilmektedir: Mâna ve içerik itibarıyla benzerlik taşıyan âyetlerin peşi peşine zikretmek. Misâl olarak kible değişimini ele alan Bakara 149 ve 150. âyetleri bu çerçevededir. Anlam itibarıyla iki zıt hususu ihtiva eden âyetlerin peş peşe gelmesi. Bu bağlamda Bakara Sûresi'nin ilk beş âyetinde takva sahiplerinin vasıfları sayıldıktan sonra 6-7. âyetlerde kâfirlerden bahsedilmesi. Kur'ân'da bir konudan bahsedilirken ara söz kabilinden başka bir konuya temas edilip yeniden asıl konuya dönülmesi şeklinde kendini gösteren bir irtibat söz konusudur. Söz konusu tenasüb şekli belagat ilminde istitrat kavramı olarak ifade edilmektedir. Meselâ Müzzemmil Sûresi'nin baş tarafında gecenin dinginliğinden ve gece namazından bahsedilirken 5. âyette ise Peygamber'e manevî yönden taşınması ağır olan sözün (Kur'ân) vahyedilmesine temas edilmektedir. Âyetler arasındaki başka bir münâsebet şekli tehallustur ki kelâm sahibinin farklı konuları ihtiva eden âyetler arasında geçiş yapmasıdır. Meâric Sûresi'nin ilk beş âyetinde farklı konulardan bahsedilmesi bu çerçevede değerlendirilmektedir.³¹

Müfessirlerin, sûreler arasındaki irtibat ve münasebeti tespit etmede âyetler arasındaki münasebeti belirlemeye göre daha çok zorlandıkları görülmektedir. Zira bazı sûreler arasındaki insicamın açık olduğu halde, kimi sûrelerde bunun gizli kaldığı, bununla birlikte dikkatli bir inceleme ve araştırma sonucunda bu ilişkiyi ortaya çıkarmanın mümkün olduğu ileri sürülmüştür.³² Ulûmu'l-Kur'ân ve tefsir kaynaklarında sûreler arasındaki münasebet şekilleri ise şöylece sıralanmaktadır: Baş tarafı ile sonu arasında insicam ve irtibatın söz konusu olduğu sûreler. Tefsirinde bu konuya ağırlık veren Âlûsî (ö. 1270/1854), Hûd Sûresi'nin baş kısmı ve sonlarında ilahî vahye tâbi olmanın önemi ve şirkten uzak durmanın gerekliliğinin ifade edilmesi cihetiyle bir irtibat ve insicamın olduğuna vurgu yapmaktadır.³³ Kur'ân'daki insicamı tespit etme

²⁷ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/35-37; Süyûtî, *el-İtkân*, 3/369-370; Taşköprüzâde, *Miftâh*, 2/480-481.

²⁸ Örnek olarak bk. Bikâî, *Nazmü'd-dürrer*, 4/168; 16/26; 18/277; 22/443.

²⁹ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/35; Bikâî, *Nazmü'd-dürrer* 1/43; Süyûtî, *el-İtkân*, 3/ 369.

³⁰ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/ 37; Süyûtî, *el-İtkân*, 3/370; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr* (Beyrut: Dâru İbn Kesir, h.1414), 1/85-86; Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/47-49; Süyûtî, *el-İtkân*, 3/ 372-374.

³¹ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/47-49; Süyûtî, *el-İtkân*, 3/ 372-374.

³² Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/38; Süyûtî, *el-İtkân*, 3/372-374; es-Subhî es-Sâlih, *Mebâhiş fî 'Ulûmî'l-Kur'ân ve Muştalahuh* (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn), 151-152.

³³ Şihâbüddîn Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'i'l-meşânî*, thk. Ali Abdalbâri Atiye (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1415), 6/189.

konusunda önemli çalışmalar gerçekleştiren ve bu konuda müfessirlerin öncülerinden kabul edilen Bikâî ise bu hususla ilgili olarak Mâide Sûresi'nin ilk âyetlerinde helal yiyeceklerin öneminden bahis açıldığını, sûrenin sonlarında ise helal yiyeceklerin en değerlilerinin yer aldığı ve Hz. İsa'nın ümmetine ilahî mu'cize olarak gökten indirilen sofradan bahsedildiğine dikkat çekerek sûrenin başı ve sonundaki insicama dikkat çekmektedir.³⁴ Sûreler arasındaki bir başka münasebet çeşidi ise bir sûrenin son âyetiyle sonraki sûrenin ilk âyeti veya ilk sûrenin sonundaki bazı âyetlerle müteakip sûrenin baş tarafındaki bazı âyetler arasındaki insicam ve münasebet şeklinde gerçekleşmektedir. Meselâ Fatiha Sûresi'nin son âyetlerinde hidayetden bahsedildikten sonra Bakara Sûresi'nin ilk âyetlerinde hidâyet kaynağı olarak Kur'ân anlamında kitap (الكتاب) zikredilmektedir.³⁵ Son olarak sûreler arasında sûrenin konusu ile ismi arasında münasebetten bahsedilmektedir. Ümmü'l-kitab olarak da bilinen Fâtiha Sûresi'nin içerik, kapsam ve vasıf olarak itikat, ibadet, ahlak ve geçmiş ümmetlerin kıssaları gibi konuları öz bir şekilde içermesi bağlamında bu isimle irtibatının olduğu kaynaklarda ifade edilmiştir.³⁶

2. Safedî'nin Tefsirinde Münasebâtü'l-Kur'ân

Yusuf b. Hilâl es-Safedî, tefsirinin mukaddimesinde kendi dönemine kadar yazılan tefsirlerin daha ziyade Kur'ân'ın ahkâm ve hikmet (felsefe) boyutu üzerinde durduklarını ifade ederek yeni bir tefsir yazma ihtiyacının altını çizmektedir. O, bu anlamda Kur'ân'ı kendi içerisinde bütüncül bir şekilde yine Kur'ân'la anlamayı ve tefsir etmeyi esas alan yeni bir eser kaleme alırken takip edeceği metoda dair şu ifadeleri kullanmaktadır: "Kur'ân'ın mânasını açıklamaya çalışırken güzeli değil en güzel mânayı ortaya çıkarmaya çalışıyorum. Bunu, Kur'ân lafızlarının mânaya delalatini dikkate alarak ifa etmeye gayret ediyorum. Dolayısıyla en güzel mânayı, lafzın delâletinin vermiş olduğu imkânlar dâhilinde sağlamaya çalışıyorum. Ayrıca âyetteki ibarelerin konumları mânanın şekillenmesindeki rolünü de unutmamak gerekir."³⁷ Müfessirin ayrıca ulûmu'l-Kur'ân'a dair sadece âyetler arasında ortaya çıkan işkâl sebepleri ve çözümlerine ilişkin izahlarını içeren ayrı bir fasıl başlığı açtığı görülmektedir.³⁸ Dolayısıyla müfessirin Kur'ân ilimleri hakkında sadece Müşkilü'l-Kur'ân'a dair kısa izahı dışında her hangi bir açıklaması söz konusu değildir. Sonuçta Safedî'nin Münâsebâtü'l-Kur'ân konusuna dair yaklaşımını anlayabilmek için tefsirini tetkik etmek gerekmektedir. Bu anlamda yapılan tetkike göre müfessir eserinde şu şekilde konuyu ele almıştır.

2.1. Sûrelerde Münasebet

Yusuf b. Hilâl es-Safedî'nin tefsirinde, sûrelerdeki münasebet konusu üç şekilde karşılık bulmaktadır. Müfessirin aynı sûrenin baş tarafı ile sonu arasında insicamdan bahsettiği gibi, ilk sûrenin son âyetiyle sonraki sûrenin ilk âyetleri arasındaki münasebete de dikkat çektiği görülmektedir. Başka bir ifadeyle Safedî'nin ilgili sûrenin sonundaki bazı âyetlerle müteakip sûrenin baş tarafındaki birtakım âyetler arasındaki insicam ve uygunluk şeklinde kendini gösteren münasebetten bahsederken, bazen de sûrenin konusu ile ismi arasında münasebete vurgu yaptığı anlaşılmıştır. Şimdi söz konusu münasebet çeşitlerinin ayrı başlık altında *Keşfü'l-esrâr*'da nasıl karşılık bulunduğunu zikretmeye çalışacağız.

³⁴ Bikâî, *Naẓmü'd-dürer*, 6/358.

³⁵ Ebû Ca'fer İbnü'z-Zübeyr es-Sakafî, *el-Burhân fî tertîbi süveri'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Şa'bânî (Mağrib: Vizâretü'l-Evkâf ve's- Şüûnî'l-İslâmiye, 1990), 190; Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/38.

³⁶ Ebû Muhammed et-Tîbî, *Fütûhu'l-ğayb (Şerhu/Hâşiyetü'l-Keşşâf)*, thk. İyâd Muhammed el-Ğûc (Dübey: Câizetü Dübey ed-Düveliye li'l-Kur'ân'ı Kerim, 2013), 1/678; Süyûtî, *el-İtkân*, 3/ 388; a.mlf., *Tenâsüku'd-dürer*, 61.

³⁷ Safedî, *Keşfü'l-esrâr*, 1/ 34-35.

³⁸ Safedî, *Keşfü'l-esrâr*, 1/ 35.

2.1.1. Aynı Sûrenin Baş tarafı ile Sonu Arasındaki Münâsebet

Müfessir Müminûn Sûresi'inin başı ve sonundaki âyetler arasındaki irtibatı şu şekilde anlatmaktadır:

لَمَّا فَتَحَ السُّورَةَ بِوَقْلِهِ قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ قَالَ آخِرًا لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ ثُمَّ خَتَمَ بِالرَّحْمَةِ إِعْلَامًا أَنَّ هَذَا لَا يَكُونُ لِمَنْ لَا يُفْلِحُ وَتَعْلِيمًا لِلْعَامِّ بِلسَانِ الْخَاصِّ مِمَّنْ أَفْلَحَ

“Allah, Müminûn Sûresi'ne “Gerçekten müminler kurtuluşa ermişlerdir.”³⁹ âyetiyle başlayıp “Gerçek şu ki, kâfirler kurtuluşa eremeyeceklerdir.”⁴⁰ buyurmuştur. Akabinde Allah'ın mağfiret ve merhameti ile ilgili bir duayı içeren bir âyet ile bu sûreyi bitirmektedir. Böylece Allah, iman etmeyerek inkâr yolunu seçenlerin kurtuluşa eremeyeceklerini bildirmek ve mutlak anlamda bütün insanlara kurtuluşa erenlerin kimler olduğunu öğretmek üzere hususi bir ifadeyi zikretmiştir.”⁴¹

Müfessir, verdiğimiz bu misalde Mü'minûn Sûresi'ne “Gerçekten müminler kurtuluşa ermişler” âyetiyle başladığını ve sûrenin sonlarına doğru “Gerçek şu ki, kâfirler iflah etmezler” âyetinin ardından Allah'ın rahmeti ve mağfiretini içeren bir duayla sûrenin son bulduğunu belirtmektedir. Sonuçta Safedî, kurtuluşa erenlerin müminler olduğunu, bundan dolayı Allah'ın rahmet ve mağfiretinin müminler üzerine olduğunu ve kâfirlerin ise inkâr yolunu benimsediklerini belirterek sûrenin başı ve sonu itibarıyla mâna yönüyle bir irtibat kurmaya çalışmaktadır.

Bu konuya dair Keşfü'l-esrâr'da verebileceğimiz ikinci bir misal ise Ankebût Sûresi'nin ilk âyetleriyle son âyeti arasındaki irtibata dairdir:

ثُمَّ خَتَمَ السُّورَةَ بِذِكْرِ الْجِهَادِ كَمَا افْتَتَحَهَا بِهِ. لِأَنَّهُ أَوَّلًا قَالَ مَنْ جَاهَدَ فَإِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهِ فَقَالَ آخِرًا وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا

“Ankebût Sûresi “Her kim elinden gelen çabayı(cihadı) gösterirse yalnız kendi iyiliği için çabalamış olur”⁴² cihad âyetiyle başladığı gibi, keza “Bizim uğrumuzda elinden gelen çabayı (cihadi) sarfedenlere gelince, onları bize ulaşan yollara mutlaka yöneltiriz.”⁴³ şeklinde yine cihad âyetiyle sona ermektedir.”⁴⁴

Safedî, verdiğimiz ikinci misalde Ankebût Sûresi'inin baş kısmında ve sonunda cihad konusundan bahsedildiğini ifade ederek, sûresinin başı ile sonu arasındaki uyum ve ahenge dikkat çekmek istemiştir.

2.1.3. Farklı Sûreler Arasında Münâsebet

Bu başlık altında Keşfü'l-esrâr'da bir sûrenin son âyetiyle sonraki sûrenin ilk âyeti veya ilgili sûrenin sonundaki bazı âyetlerle müteakip sûrenin baş tarafındaki bazı âyetler arasındaki insicam konusu ele alınacaktır.

Safedî farklı sûreler arasındaki irtibata dikkat çekmek üzere Hûd Sûresi'nin sonlarında yer alan 120. âyet ile bu sûrenin akabinde gelen Yûsuf Sûresi 3. âyetindeki ahenge şu şekilde ifade etmektedir:

³⁹ el-Mü'minûn 23/1.

⁴⁰ el-Mü'minûn 23/117.

⁴¹ Safedî, Keşfü'l-esrâr, 3/211.

⁴² el-Ankebût 29/6.

⁴³ el-Ankebût 29/69.

⁴⁴ Safedî, Keşfü'l-esrâr, 3/378.

وَلَمَّا جَاءَ فِي آخِرِ هُودٍ: وَكَلاَّ نَقْصُ عَلَيْكَ، جَاءَ فِي أَوَّلِ هَذِهِ: نَحْنُ نَقْصُ عَلَيْكَ احسنَ القصص بما أوحينا إليك هذا القرآن

“Hûd Sûresi’nin sonunda *“Peygamberlerin haberlerinden, senin kalbini kuvvetlendireceğimiz bilgilerin her birini sana anlatıyoruz.”*⁴⁵ âyeti zikredilmektedir. Bu sûrenin akabinde yer alan Yûsuf Sûresi’nin başında ise *“Biz bu Kur’ân’ı sana vahyetmekle (başka konular yanında) en güzel kıssayı da anlatıyoruz”* âyeti gelmiştir.”⁴⁶

Müfessir, Hûd Sûresi’nin sonunda Kur’ân’da anlatılan kıssaların Hz. Peygamber’i teskin ve teselli yönüne vurgu yapılmasının hemen ardından Yûsuf Sûresi’nin en güzel kıssa olarak anlatılması arasında bir bağ kurmaya çalıştığı görülmektedir.

Keşfü'l-esrâr’da farklı sûreler arasındaki irtibatı gösteren bir başka örnek ise şu şekilde ifade edilmektedir:

وَاتَّصَلَ آخِرُ هَذِهِ السُّورَةِ بِأَوَّلِ سُورَةِ الْحَدِيدِ لِأَنَّ فِي ابْتِدَائِهَا التَّسْبِيحَ وَالْأَسْمَاءَ

“Vâkıa Sûresi’nin sonu olan *“Öyleyse ulu rabbinin ismini tesbih et.”*⁴⁷ âyetiyle Hadîd Sûresi’nin başlangıcı olan *“Göklerde ve yerde bulunanlar Allah’ı tesbih etmektedir.”*⁴⁸ âyeti arasında bir bağ vardır. Zira bu sûrenin son âyetiyle Hadîd Sûresi’nin ilk âyetinde Allah’ı tesbih ve O’nun isimlerinden bahsedilmektedir.”⁴⁹

Müfessir, Vâkıa Sûresi’nin son âyetiyle Hadîd Sûresi’nin ilk âyeti arasında içerik olarak tesbih ve Allah’ın isimlerinin yer almasından dolayı bir ahengin olduğunu dile getirmektedir.

Safedî, “Havâmîm” olarak isimlendirilen Mü’min, Fussilet , Şûrâ, Zuhur, Duhân, Câsiye ve Ahkâf sûrelerinin başlangıç ve sonlarına yönelik irtibatı şu şekilde anlatmaktadır:

جاء ما تأخر من أسماء سبحانه في آخر السورة من قبل، فبدأ أول هذه السورة من بعد، وختم في ذلك بما بدأ به فيها من ذكر العزيز الحكيم. وهذه الخواتم السبع بمنزلة سورة واحدة. ولهذا جاء شعارها واحداً. ولما كان ذكر “الكتاب” أو “التنزيل” سائر هذه السبع وقد نزلت متفرقة جاء شعار الجمع “حم”، ولهذا جعلت في هذا القرآن مجتمعة. وإذا تأملت مفتتح السور والأسماء وجدت مناسبة لا بد تقتضي تلك الأسماء مع ذلك الكلام.

“Allah’ın “Azîz” ve “Hakîm” isimleri Ahkâf Sûresi’nin başında zikredilmeden önce Câsiye Sûresi’nin sonunda geçmektedir. Dolayısıyla Câsiye Sûresi, Ahkâf Sûresi’nin başladığı gibi sonlanmıştır. Söz konusu yedi sûrenin son âyetleri bu bakımdan tek bir sûre konumundadır. Bu çerçevede yedi sûrenin âlemeti tek bir simge olarak yer almaktadır. Mezkûr sûreler, farklı zamanlarda inmesinden dolayı kiminde “kitap” veya “tenzîl” ifadeleri zikredildiğinde söz konusu sûrelerin ortak simgesi “Hâ, Mîm” harfleri olmaktadır. Bu sebeple mevzubahis olan sûreler Kur’ân’da bir arada toplanmıştır. Yedi sûrenin başlangıç âyetlerine ve bu âyetlerde geçen “Azîz” ve “Hakîm” gibi Allah’ın isimlerine dikkatlice baktığın zaman, âyet cümlelerinde Allah’ın bu isimlerinin zikredilmesini gerekli kılan bir bağın olduğunu görürsün.”⁵⁰

Safedî’nin, naklettiğimiz pasajda Kur’ân’da “Havâmîm” olarak bilinen yedi sûre arasındaki tenasübe dikkat çektiği görülmektedir. Müfessirin, ilgili sûrelerin başındaki “Hâ, Mîm” mukatta’a harflerini ve bu sûrelerin başında veya sonunda geçen “Azîz” ve “Hakîm” gibi Allah’ın isimlerini

⁴⁵ el-Hûd 11/120

⁴⁶ Safedî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/413.

⁴⁷ el-Vâkıa 56/96.

⁴⁸ el-Hadîd 57/1.

⁴⁹ Safedî, *Keşfü'l-esrâr*, 4/239.

⁵⁰ Safedî, *Keşfü'l-esrâr*, 4/83.

ön plana çıkararak bahse konu olan sûreler arasındaki insicam ve irtibatın altını çizmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. *Keşfü'l-esrâr*'da sûreler arasındaki ahenk ortaya konurken, bazen iki sûredeki münâsebet, ardışık şekilde olmaksızın araya başka farklı sûrelerin girdiği bir şekilde de zikredilmektedir. Safedî, Kâfirûn ve İhlâs Sûreleri arasındaki mânaca bağı şu şekilde izah etmektedir:

وَلَمَّا كَانَتْ سُورَةُ الْكَافِرِينَ رَدَّ عَلَيَّ الْمَشْرِكِينَ جَاءَتْ سُورَةُ الْإِخْلَاصِ رَدًّا عَلَى مَنْ قَالَ: عَزِيزٌ ابْنُ اللَّهِ وَالْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ

“Kâfirûn Sûresi müşriklere yönelik bir reddiye hükmünde olduğuna göre, bu durumda İhlâs Sûresi de ‘Üzeyr (a.s) ve Mesih (a.s) Allah’ın oğludur”⁵¹ diyenlere yönelik bir cevap niteliğindedir.”⁵²

Görüldüğü üzere müfessir, Kur’ân’daki sıralaması peş peşe olmayan Kâfirûn ve İhlâs Sûreleri’nin arasındaki bağa temas ederek, sûrelerin arasındaki bağın sadece mushaftaki sıralamayla kısıtlı tutulamayacağını ve tarihi arka plan olarak nüzul sürecinin de bu konuda önemli bir etken olduğunu göstermeye çalışmıştır.

2.1.4. Sûrenin Konusu ile İsmi Arasında Münâsebet

Müfessir sûrenin ismi ve konusuna dair kısa açıklama sadedinde sadece Tevbe Sûresi’nin başında şu ifadelerle yer vermiştir:

يَحْتَمِلُ أَنَّهَا سُمِّيَتْ سُورَةُ التَّوْبَةِ لِمَا أُنْزِلَ فِيهَا مِنَ التَّخْوِيفِ الْمَوْجِبِ

“Tevbe Sûresi’ne bu ismin verilmesinde içerik olarak (müşriklere yönelik) kaçınılmaz ve zorlayıcı tehdit ve korkutmaya yönelik âyetleri ihtiva etmesi sebebiyle tevbe isminin verilmesi muhtemeldir.”⁵³

Müfessir Safedî’nin görüldüğü üzere Tevbe Sûresi’nin konusu ve ismi arasındaki münâsebet dikkat çekerek söz konusu sûreye bu ismin verilmesinde muhteva olarak tehdit ve yıldırıcı âyetlerin yer almasına bağladığı anlaşılmaktadır.

Netice itibariyle Safedî *Keşfü'l-esrâr*'da sûre odaklı münâsebet konusunda yoğun olmamakla beraber zaman zaman özellikle farklı sûreler arasındaki münâsebet ile aynı sûrenin başlangıcı ve bitimi noktasındaki uyum ve ahenge dikkat çekmektedir.

2.2. Âyetlerde Münâsebet

Müfessir Safedî, tefsirinde âyetler arasındaki ahenk ve irtibatı ortaya koyma noktasında sûreler arasındaki tenâsübten daha fazla ve yoğun bir şekilde temas ettiğini söyleyebiliriz. Bu çerçevede o âyetler arasındaki irtibatı ifade ederken “bağ ve ilişki” anlamında râbita (رابطَة) ve irtibat (إرتباط)ı, “bağlantı kurmak” anlamında ittesale (إتصل) ibaresini ve “sıra, tertip ve düzen” mânasına gelen nesak (نسق) gibi ifadeleri kullandığı gibi, çoğu zaman ifade ettiğimiz lafızları kullanmadan da bu konuya temas ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca görebildiğimiz kadarıyla âyetlerdeki bağlantılara işaret ederken, âyetler arasındaki münâsebet çeşitlerini ifade eden teknik kavramları kullanmamıştır. *Keşfü'l-esrâr*'da yaptığımız tetkikler neticesinde âyetlerdeki münâsebet vecihleri pratikte âyet içi ve âyetler arası olarak iki şekilde ele alınmıştır. Şimdi Safedî’nin tefsirinde bu konuya dair misallere geçebiliriz.

⁵¹ et-Tevbe 9/30.

⁵² Safedî, *Keşfü'l-esrâr*, 4/639.

⁵³ Safedî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/287.

2.2.1. Âyet İçi Münâsebet

Kur'ân'da yer alan her bir harf, kelime ve cümleler arasında uyum ve ahengin olması, hiç şüphesiz onun mu'ciz ve mûciz bir kelimeler oluşunun bir göstergesidir. Sâfedî'nin, âyetleri tefsir ederken zaman zaman mâna itibariyle âyet içi irtibatı gündeme getirmeye özen gösterdiği tespit edilmiştir. Meselâ Fâtiha sûresi'ndeki "(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz."⁵⁴ âyetini izah ederken buradaki münâsebeti şu şekilde açıklamaktadır:

"وَقَدَّمُ الْعِبَادَةَ قَبْلَ السُّؤَالِ تَعْلِيمًا لِلْعِبَادِ بَيْنَ يَدَيْ حَوَائِجِهِمْ أَدَاءَ حَقِّهِ"

"Allah, kendisinden bir şey istenmesinden evvel O'na kulluk yapılmasını öncelediği için önce "تَعْبُدُ", sonra da "تَسْتَعِينُ" ifadesini kullanmıştır. Zira Allah burada kullarının ihtiyaçlarından evvel O'nun kullarına yönelik haklarının yerine getirilmesi söz konusudur."⁵⁵

Bu âyette, görünürde Allah'a ibadet ve kulların O'ndan yardım istemesi anlatılmaktadır. Aslında âyetteki kelimelerin örüntüsü dikkatlice tetkik edildiği zaman önce sorumluluğun ifası ardından duanın vurgulandığı anlaşılmaktadır.

Keşfü'l-esrâr'da âyet içi münâsebeti gösteren ikinci misâl ise Şûra Sûresi 20. âyete dair müfessirin yorumudur: "Kim âhiret kazancını isterse onun bu kazancını arttırırız; kim dünya kazancını tercih ederse ona da bundan veririz; ama onun âhirette hiçbir nasibi olmaz."

"ولما ذَكَرَ الرِّزْقَ الَّذِي بِهِ تَكُونُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَوِيَّةُ ذَكَرَ الرِّزْقَ بِهِ الْحَيَاةُ الْآخِرِيَّةُ..."

"Allah bu âyette dünyevî hayatla ilgili rızıktan bahsettiği zaman buna karşılık olarak ardından uhrevî hayatla ilgili rızıktan da bahsetmektedir."⁵⁶

Sâfedî âyet içi münâsebeti dair verdiğimiz ikinci misalde ise dünyevî hayattaki rızık ile âhirete dair rızıkların farklı unsurlar olduğunu ifade etmek üzere âyette bu irtibata dikkat çekmeye çalışmaktadır.

Sâfedî, Bakara Sûresi "Sabır ve namazla Allah'tan yardım isteyin. Şüphesiz bunlar, Allah'a huşû ile boyun eğenlerden başkasına ağır gelir."⁵⁷ âyetinin kendi içerisindeki bağlamını şu şekilde anlatmaktadır:

"وَقَدَّمُ الصَّبْرَ فِيمَا يَأْتِي بِعَمُومِ نَفْعِهِ وَإِنْ كَانَتْ الصَّلَاةُ أَرْفَعَ مَنْزِلَةً لِأَنَّهَا تَجْمَعُ ضَرْبَيْ الصَّبْرِ، وَهُمَا حَبْسُ الْحَوَاسِ عَلَى الْعِبَادَةِ وَالْأَفْكَارِ عَلَى الطَّاعَةِ... وَتَأْسِيرُ الصَّبْرِ فِي إِزَالَةِ مَا لَا يَنْبَغِي، وَتَأْسِيرُ الصَّلَاةِ فِي حَصُولِ مَا يَنْبَغِي، وَالنَّفْيُ مَقْدَّمٌ عَلَى الْإِثْبَاتِ"

"Allah bu âyette namazdan önce sabrı zikretmiştir. Bununla birlikte ibadete yoğunlaşma ve tefekkür halinde olma gibi sabrı gerektiren hususları içerdiğinden namaz, konum itibariyle sabırdan daha yüksek derecededir. Ancak sabrın faydası daha kapsamlıdır. Ayrıca sabrın tesiri hiçbir faydası olmayan şeylerin izalesinde kendini gösterirken, namazın tesiri ise gerekli olan şeylerin kazanılmasında hâsıl olmaktadır. Bununla birlikte olumsuzluğun giderilmesi önceliklidir."⁵⁸

Müellif bu misalde sabrın namazdan önce zikredilişi gerekçesi üzerinde durarak âyet içinde bütüncül bir mâna vermek istemektedir. Bu anlamda müfessirin, âyetin metin içi bağlamından

⁵⁴ el-Fâtiha 1/5.

⁵⁵ Sâfedî, Keşfü'l-esrâr, 1/33.

⁵⁶ Sâfedî, Keşfü'l-esrâr, 4/24.

⁵⁷ el-Bakara 2/45.

⁵⁸ Sâfedî, Keşfü'l-esrâr, 1/121.

kötülüğü savmada sabrın rolü üzeninde durarak, iyiliğin ortaya konmasındaki namazın fonksiyonel etkisinin bundan sonra geleceğine işaret ettiği anlaşılmaktadır.

2.2.2. Âyetler Arası Münâsebet

Keşfü'l-esrâr'da müfessir -bazen zorlamaya varacak şekilde olsa da- âyetler arasındaki irtibata sıkça temas etmeye çalışmaktadır. Bu durumda tefsirde âyetler arasında siyâk ve sibâk bağlamında mâna itibariyle benzer veya zıt hususları ihtiva eden âyetler arasında münâsebet, bir konudan bahsedilirken başka bir konuya temas edilip yeniden asıl konuya dönülmesi şeklindeki münasebet ve aynı veya farklı sûrelerdeki iki benzer âyet arasındaki nüanslara dair münâsebet şeklinde kendini göstermektedir.

Müfessirin bir âyetin önceki ve sonraki âyetlerle olan irtibatını gösterme noktasındaki gayreti âdeta mânâyı tamamlayan bir bütünün parçalarını bir araya getirme anlayışının bir tezâhürü olarak da değerlendirilebilecek şu misalleri verebiliriz:

Safedî Bakara Sûresi "*Mabudunuz tek ilâh olan Allah'tır; O'ndan başka ilâh yoktur; O rahmândır, rahîmdir.*"⁵⁹ âyetinin öncesi ve sonrasındaki âyetlerle olan bağını şu şekilde izah etmektedir:

إرتباط هذه الآية بما قبلها أنه عرّفنا أنّ الناس ينقسمون إلى قسمين: قوم آمنوا وقوم كفروا أنّ الإله إله واحدٌ رحمنٌ رحيمٌ بالكل غير أنّ كل قوم يُلقونَ عملهم بأنفسهم لا عمل الله بهم، وأما إرتباط هذه الآية بما بعدها فهو مبينٌ في آخر ما بعدها، وهو قوله لآيات لقوم يعقلون، علاماتٌ تدلُّ من يعقل لأنّ إلهكم إله واحد

" Bu âyetin önceki âyetle⁶⁰ olan bağlantısı, insanların iman eden ve inkâr eden şeklinde iki topluluğa ayrıldığını ve ilâhınızın, herkese merhametiyle muamelede bulunan Rahmân ve Rahîm olan tek bir ilah olduğunu bize öğretmektedir. Bununla beraber insanların amellerinin Allah'a değil kendilerine ait olduklarını da göstermektedir. Bu âyetin sonraki âyetle⁶¹ bağlantısına gelince âyetin sonundaki "*aklını işleyen bir topluluk için elbette nice deliller vardır.*" şeklinde ifadeden bu bağlantı son derece açık bir şekilde izah edilmiştir ki o da kâinatta aklını kullananlar için tek bir ilâhın olduğunu gösteren alâmetlerdir."⁶²

Safedî, vermiş olduğumuz bu örnekte Bakara Sûresi'ndeki "*Mabudunuz tek ilâh olan Allah'tır; O'ndan başka ilâh yoktur; O rahmândır, rahîmdir.*" âyetinin önceki âyetle olan bağlantısını Allah'ın bir olduğunu, ancak insanların bir kısmının bu gerçeği kabul ederken kiminin ise bunu inkâr ettiğini belirtmek suretiyle ortaya koymaktadır. Söz konusu âyetin sonraki âyetle ise kâinatta tek ve gerçek bir ilâhın varlığını ortaya koyan delillerin anlatılması yönünü vurgulayarak bu hususu açıklamaya çalışmıştır.

Keşfü'l-esrâr'da bazen ilgili âyetin sadece önceki âyet veya âyetlerle ahenk ve uyumuna dikkat çekildiği görülmektedir. Bu çerçevede Nisâ Sûresi 71. âyetini misâl olarak verilebilir:

"Ey iman edenler! Tedbirinizi alın da savaşa ya ayrı bölükler halinde çıkın veya hep birlikte çıkın."

⁵⁹ el-Bakara 2/163.

⁶⁰ "Gerçekleri inkâr eden ve inkârcılığa saplanmış olarak ölenlere gelince, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onların üzerinedir!" (Bakara, 2/161).

⁶¹ "Kuşkusuz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün değişmesinde, insanlara fayda veren yüklerle denizde seyreden gemilerde, Allah'ın gökten indirerek onunla ölü haldeki toprağa can verdiği ve orada her çeşit canlının yetişmesini sağladığı yağmurda, rüzgârları ve gökle yer arasında emre hazır bekleyen bulutları evirip çevirip yönlendirmesinde aklını işleyen bir topluluk için elbette nice deliller vardır." (Bakara, 2/164)

⁶² Safedî, *Keşfü'l-esrâr*, 1/203.

"وَالرَّابِطُ بَيْنَ اللَّائِيْنِ أَنَّهُ لَمَّا تَقَدَّمَ ذِكْرُ الْمُنَافِقِينَ ذَكَرَ الْجِهَادَ الَّذِي يَجِبُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ لِلْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ فَقَالَ "فَأَنْفِرُوا

"Daha önceden münafıklar hakkında⁶³ bir bahis geçtiğinden dolayı Allah bu âyette müminlere, kâfir ve münafıklara karşı cihadın gerekliliğini anlatmak üzere 'savaşa ya ayrı bölükler halinde çıkın veya hep birlikte çıkın' şeklinde bir buyruğuyla bu iki âyet arasındaki irtibat söz konusudur."⁶⁴

Müfessir bu misalde Nisâ Sûresi 71. âyetindeki seferberlik emrinin aynı sûrenin 61. âyetindeki münafık ve kâfirlerin tavır ve davranışları olduğunu ifade ederek mezkûr âyetler arasındaki insicamı ortaya koymuş olmaktadır.

Safedî yine bu minvalde En'âm 140. âyetinin⁶⁵ kendisinden sonra gelen 143. âyetle⁶⁶ olan bağlantı gerekçesini şu şekilde anlatmaktadır:

"وَوَجْهُ النَّظْمِ بَيْنَ هَذِهِ الْآيَةِ وَبَيْنَ مَا بَعْدَهَا أَنَّ الْمَرَادَ بِهَذِهِ هُوَ قَتْلُ الْأَوْلَادِ مِنَ الْإِمْلَاقِ وَإِنْ تَضَمَّنَ قَتْلُ الْبَنَاتِ وَقَتْلُ أَبْكَارِ الذَّكَوْرِ قُرْبَانًا كَقَوْلِهِ تَعَالَى فِيمَا سَيَأْتِي وَقَالَ أَيْضًا وَكَذَلِكَ زَيْنٌ لَكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْكِينَ...فَالْمَعْنَى هَهُنَا كَيْفَ يُقْتَلُونَ أَوْلَادَهُمْ مِنَ الْإِمْلَاقِ وَاللَّهُ هُوَ الرَّزَاقُ، وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَاتٍ...

"Âyetin sonraki âyetle olan irtibatı şu şekildedir: Bu âyette yoksulluk yüzünden çocukların öldürülmesi zikredilse de aynı zamanda kız çocuklarının öldürülmesi ve erkek çocukların putlara kurban edilmesini içermektedir. Bu konuyla ilgili Allah kezâ *"Bunun gibi, ortakları, müşriklerden bir çoğuna çocuklarını öldürmeyi iyi bir şey gibi gösterdi ki, hem kendilerini mahvetsinler hem de dinlerini karıştırıp bozsunlar!"*⁶⁷ âyetini ifade etmiştir. Burada Allah Rezzâk olduğu halde müşrikler nasıl oluyor da yoksulluk endişesiyle çocuklarını öldürüyorlar. Ayrıca bundan sonraki âyette *"Çardaklı ve çardaksız bağları, değişik ürünleriyle hurmaları, ekinleri, birbirine benzeyen ve benzemeyen biçimlerde zeytin ve narları meydana getiren O'dur."*⁶⁸ şeklinde bir ifade söz konusudur."⁶⁹

Görüldüğü üzere müfessir tarafından En'âm 140 ve 141. âyetleri arasındaki bağı ortaya koymak üzere ilk âyette başta açlık ve yoksulluk gerekçeleri olmak üzere müşriklerin çocuklarını haksızca öldürmeleri eleştirilirken, akabinde gelen âyette ise Allah'ın dünyada her türlü nimeti yarattığı ifade edilerek yeryüzünde Allah herkese yetecek miktarda rızkı temin ettiğinin altı çizilmeye çalışılmıştır.⁷⁰

Safedî zıt hususları ihtiva eden âyetler arasındaki münâsebet bağlamında Bakara Sûresi'ndeki *"Rableri tarafından gösterilen doğru yol üzerinde olanlar ancak onlardır ve kurtuluşa erenler de yalnızca onlardır."*⁷¹ ve *"İnkâr edenleri uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, asla*

⁶³ "Onlara, "Allah'ın indirdiğine ve peygambere gelin" denildiği zaman münafıkların senden iyice uzaklaştıklarını görürsün." (Nisâ, 48/61).

⁶⁴ Safedî, *Keşfü'l-esrâr*, 1/505.

⁶⁵ "Bilgisizlikleri yüzünden beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızkı, Allah adına yalan söyleyerek (kadınlara) yasaklayanlar muhakkak ki ziyana uğramışlardır; bunlar yoldan sapmışlardır, doğruyu bulacak durumda değildirler." (En'âm, 6/140)

⁶⁶ "Çardaklı ve çardaksız bağları, değişik ürünleriyle hurmaları, ekinleri, birbirine benzeyen ve benzemeyen biçimlerde zeytin ve narları meydana getiren O'dur. Her biri ürün verdiği ürünü yiyin; hasat günü de hakkını verin; fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez." (En'âm, 6/141).

⁶⁷ el-En'âm 6/137.

⁶⁸ el-En'âm 6/141.

⁶⁹ Safedî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/ 155-156.

⁷⁰ Bu konuda ayrıca daha fazla örnek için bk. Safedî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/25, 50, 66, 72, 85, 105, 185; 3/446, 459.

⁷¹ el-Bakara 2/5.

iman etmezler."⁷² âyetlerine dair şu değerlendirmeyi yapmaktadır: Allah, Bakara 5. âyetle müminlerin kurtuluşa erdiklerini ifade ederek en yüce makamda oldukları ifade ettikten sonra ardından gelen âyetle kâfirlerden inkâr konusunda en uç noktaya ulaştıkları zikretmektedir."⁷³ Müfessir, art arda gelen söz konusu âyetlerde birbirine zıt iki inanç grubunun zikredildiğini ifade ederek bu âyetlerdeki irtibata dikkat çekmiştir.

Safedî, yine bu konu çerçevesinde Âl-i İmrân Sûresi'nin 9 ve 10. âyetlerine⁷⁴ dair şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Sûrenin 9. Âyetinde kendilerine ledünnî ilmi verilen ve bu ilimle müteşâbih âyetleri doğru anlayan âlimler ve onlara tâbi olan müminler methedildikten sonra akabinde gelen âyette ise kâfirler kınanmaktadır."⁷⁵

Müfessir, art arda gelen söz konusu âyetlerde birbirine zıt iki inanç grubunun zikredildiğini ifade ederek bu âyetlerdeki irtibata dikkat çekmiştir.⁷⁶

Keşfü'l-esrâr'da münâsebâtü'l-âyât bağlamında müfessirin üzerinde en çok durduğu hususlardan birisi de aynı veya farklı sûrelerdeki lafız ve mâna itibariyle benzer âyetler arasındaki nüanslara dair münâsebet dikkat çekmesidir.

Bu bağlamda müfessir Yâsîn Sûresi'nde;

"وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ"

"O sırada şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi; şöyle dedi: "Ey kavmim! Bu elçilere uyun."⁷⁷ âyetiyle, Kasas Sûresi'ndeki;

"وَجَاءَ رَجُلٌ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ يَسْعَى قَالَ يَا مُوسَى إِنَّ الْمَلَائِكَةَ يَأْتِمُرُونَ بِكَ لِتَقْتُلَكَ فَأْخُذْ إِيَّيَّكَ مِنَ النَّاصِحِينَ"

"Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi ve dedi ki: "Ey Mûsâ! İleri gelenler seni öldürmek için hakkında görüşme yapıyorlar; derhal çıkıp git! İnan ki ben senin iyiliğini isteyenlerdenim."⁷⁸ bu âyet arasındaki nüansı şu şekilde değerlendirmektedir: " Birinci âyette belde halkına kendilerine gönderilen elçilerin sözlerini dinlemeyen kavmini, Allah'ın elçilerine uymaya davet eden bir müminin durumu anlatılmaktadır. Burada ayrıca mümin kişi ile elçiler birbirlerini tanımamaktadır. İkinci âyette ise Hz. Mûsa ve zikredilen adam birbirlerini tanımaktadırlar ki ilgili şahıs Allah'ın elçisini kavminin kendisine tuzak kurmasından endişelendiğinden dolayı uyarmak üzere gelmiştir."⁷⁹

Müfessirin Kasas ve Yâsîn Sûreleri'ndeki iki âyetin benzer lafza sahip olmaları itibariyle aralarındaki münasebeti gündeme getirdiği görülmektedir. Her iki âyetteki şahıs mümin olmakla beraber birisi Hz. Mûsa zamanında, diğeri ise daha sonraki bir dönemde yaşadığı anlaşılmaktadır.

⁷² el-Bakara 2/6.

⁷³ Safedî, *Keşfü'l-esrâr*, 1/79-80.

⁷⁴ "Rabbimiz! Muhakkak sen insanları geleceğinde asla şüphe olmayan bir günde toplayacaksın. Şüphesiz Allah sözünden dönmez. İnkâr edenlerin malları da evlâtları da Allah'ın azabına karşı onlara hiçbir yarar sağlamayacaktır. İşte onlar cehennemin yakıtıdır."

⁷⁵ Safedî, *Keşfü'l-esrâr*, 1/319-320.

⁷⁶ Bu konuya dair daha fazla örnek için bk. Safedî, *Keşfü'l-esrâr*, 3/25, 125, 337. 348.

⁷⁷ Yâsîn 36/20.

⁷⁸ el-Kasas 28/20.

⁷⁹ Safedî, *Keşfü'l-esrâr*, 3/491-492.

Bu konuyla ilgili bir başka örnek ise Bakara 49.⁸⁰ ve İbrâhim 6. âyetleri arasındaki⁸¹ lafız ve mâna cihetindeki müşabehet teşkil etmektedir. Bakara Sûresi'ndeki mezkûr âyette, Firavun hanedânın İsrâiloğullarına yapmış olduğu bir nevî soykırım olarak değerlendirilebilen erkek çocuklarının öldürülmesi hâdisesi, İbrâhim Sûresi'nde⁸² de benzeri ifadelerle anlatılmaktadır. Müfessir, aynı konuları ele alan iki farklı âyetteki ince ayrıntılara değinmektedir. İbrâhim Sûresi'ndeki ilgili âyette Bakara Sûresi'nden farklı olarak vav harfi eklenerek “وَيَذَّبُحُونَ” şeklinde konu anlatılmaktadır. Müfessirin bu konuyla ilgili değerlendirmesi şu şekildedir: “Bakara Suresi'nde konu anlatılırken Allah bağlamında ele alınmakta olup vav harfine gerek duyulmamıştır. İbrâhim Sûresi'nde ise ilgili konu bir bağlam ve örüntü içerisinde hikâye edilmekte ve Hz. Musa (a.s) konusu anlatılmaktadır. Ayrıca İbrâhim Sûresi'ndeki mevzubahis âyette vav harfi kullanılmazaydı Firavun hanedânın İsrâiloğullarına yapmış zulüm, sadece erkek çocuklarının öldürülmesi ve kız çocuklarının ise sağ bırakılması şeklinde anlaşılacaktı. Dolayısıyla vav harfinin ziyadesiyle Firavun hanedânın İsrâiloğullarına yaptığı zulmün çok geniş bir yelpazeye sahip olduğu ve erkek çocuklarının öldürülüp kız çocuklarının ise sağ bırakılmasının bu zulmün çeşitlerinden sadece bir kısmını ifade etmektedir. Bakara Sûresi'nde erkek çocuklarının öldürülmesi ve kız çocuklarının ise diri bırakılması hadisesi sadece bu konu bağlamında işkencelerin en şiddetlisi olarak anlatılırken, İbrâhim Sûresi'nde ise farklı işkence çeşitlerinden bir çeşit olarak zikredilmektedir. Arap dilinde herhangi bir konunun bir vasfı anlatılırken vav harfi olmadan ifadelendirmek konunun anlaşılması açısından daha önceliklidir. Bundan mütevellit Bakara Sûresi'ndeki ilgili âyette konunun bu bağlamda anlaşılması önemlidir. Ayrıca Âraf sûresinde⁸³ de bu konu vav harfi kullanılmadan ele alınmakta ancak “يَذَّبُحُونَ” yerine “يَقْتُلُونَ” ifadesiyle anlatılmıştır.”⁸⁴

Vermiş olduğumuz bu misalde Bakara 49 ve İbrâhim 6. âyetler arasındaki benzer lafızların mâna itibariyle ilişkisi ve farklı yönleri tetkik edilmeye çalışılmıştır. Buna göre müfessir, Bakara Sûresi'nde Firavun hânedânın halkına yapmış olduğu en şiddetli zulüm ve işkence çeşitlerinden olan erkek çocuklarının öldürülmesinin, Allah açısından durumun vehametini ortaya koymak üzere vav harfi kullanılmaksızın hikâye edildiğini, İbrâhim Sûresi'nde ise mezkûr olayın, Hz. Mûsa çerçevesinde Firavun'un sadece işkence ve zulümlerinden bir çeşit olarak anlatıldığını ve bu münasebetle vav harfi kullanıldığını söyleyerek hareketle iki âyet arasında benzer ve farklı yönlerine işaret ettiği anlaşılmıştır.⁸⁵

Müellif, bu konuda fikhî âyetler çerçevesinde abdest, gusül ve teyemmüm konularını içeren Nisâ 43⁸⁶ ve Mâide 6. âyetler⁸⁷ arasındaki münasebeti şu şekilde anlatmaktadır: “Nisâ

⁸⁰ “Hatırlayın ki sizi Firavun’un adamlarından kurtardık. Onlar size işkencenin en kötüsünü revâ görüyorlar, erkek çocuklarınızı boğazlıyorlar, kızlarınızı sağ bırakıyorlardı. Bu size reva görülenlerde rabbinizden büyük bir imtihan vardı.”

⁸¹ “Mûsâ kavmine şöyle demişti: “Allah’ın size lutfettiği nimeti hatırlayın. Hani O sizi, Firavun’un adamlarından kurtarmıştı. Onlar size işkencenin en kötüsünü reva görüyor, erkek çocuklarınızı kesiyor, kızlarınızı sağ bırakıyorlardı. Bunlarda size rabbinizden büyük bir imtihan vardı.”

⁸² İbrâhim 14/6.

⁸³ el-Âraf 7/141.

⁸⁴ Safedî, *Keşfü'l-esrâr*, 1/124-125.

⁸⁵ Bu konuda daha fazla örnek için bkz. es-Safedî, *Keşfü'l-Esrâr*, 1/296-297; 2/516; 3/184.

⁸⁶ “Ey iman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, cünüp iken de -yolcu olan müstesna- gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya yolculuk halinde bulunursanız yahut sizden biriniz ayak yolundan gelirse ya da kadınlara dokunup da -bu durumlarda- su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin); yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır.”

Sûresi'ndeki âyet cünüplük ve manevî kirliliğin hükümlerini açıklamakta ve söz konusu manevî kirliliğin yolculukta gusûl ve teyemmümle giderilmesi açıklanmaktadır. Mâide Sûresi'ndeki ilgili âyetle ise abdestin farziyeti, tertibi ve mukim halinde cünüplük ve manevî kirliliğin giderilmesi anlatılmaktadır. Buna ilaveten Nisâ Sûresi'ndeki ilgili âyet, namaz ibadetinin saygınlığı açısından bu ibadetini gündeme getirirken, namaza hürmeten içki yasağı zikredilmektedir. Mâide Sûresi'ndeki âyet ise şartları ve zamanı belli olan namaz ibadeti emriyle başlamakta ve bu ibadet için gerekli olan abdestin hükümleri açıklanmaktadır. Ayrıca Nisâ Sûresi'ndeki âyetle ifade edilen sefer halinde teyemmümün meşru kılınması hususu, bu âyetle birlikte mukim halinde de teyemmümün geçerli hale geldiği ifade edilmektedir. Söz konusu bu iki âyet arasında bazı ince detaylar söz konusu olsa da şu genel hükmü kapsamaktadır: Hasta ve sağlıklı insanlar için seferde ve hazarda cünüplük ve hükmî kirlilik hali, hastalık ve yolda bulunma veya suyun bulunmaması durumunda bir mazerettir.”⁸⁸

Kısaca verdiğimiz örneklerle dayanarak müellifimizin Nisâ 43. ve Mâide 6. âyetler arasında önce benzer ve farklı yönleri açıkladığı ve ardından söz konusu iki âyetin ihtiva ettiği ortak noktaları öne çıkarması suretiyle âyetler arasındaki irtibat ve bağa işaret ettiği anlaşılmıştır.⁸⁹

Sonuç

Yusuf b. Hilâl es-Safedî hicrî VII. yüzyılda Halep'te yaşamış bir âlimdir. Bu dönem, Mısır, Suriye ve Hicaz'da hüküm süren Memlükler devrine tekâbül etmekte olup naklî ve aklî ilimler sahasında hareketliliğin ve uyanışın yaşandığı ve mümtaz ilim adamı ve düşünürlerin yetiştiği bir devirdir. Safedî, söz konusu dönemin meşhur âlimlerinin gölgesinde kalmış bir ilmî şahsiyet olarak, günümüze ulaşan en önemli eseri *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr* adlı tefsir çalışmasıdır. *Keşfü'l-esrâr*, müfessirin Kur'ân'ı Kur'ân'la kendi bütünlüğü içerisinde akıl, mantık ve dil verileri çerçevesinde tefsir etmedeki önceliği, rivâyet açısından zengin bir içeriğe sahip olmasını mümkün kılmamıştır. Ayrıca bu eserin, tekrarlara düşmeyen, bazı konularda orijinal tespitleri içeren, orta hacimli bir dirâyet tefsiri hüviyeti taşıdığını söyleyebiliriz.

Keşfü'l-esrâr, Kur'ân'ı Kur'ân'la açıklamayı önceleyen bir tefsir niteliğini taşımaktadır. Zira Safedî'ye göre Kur'ân, insanın anlayabileceği şekilde en güzel lafızlarla en doğru mânaları içeren ilahî bir kelimedir. O, Kur'ân'ın bu mucizevî tarafından hareketle ilahi mesajın doğru anlaşılmasında nazm-ı ilahînin sahip olduğu ahenge ve birbirini tamamlayıcı niteliğine dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Safedî'nin ilahî kelâmın metin içi bağlamı üzerinde hassasiyetle durduğu anlaşılmıştır. Bu kapsamda müfessirin, âyet metinlerini tefsir ederken Arapça dilbilgisi kurallarının yanı sıra mantık ve usûl kaidelerinden istifade ederek kutsal metindeki sûre ve âyetler arasındaki muhtemel irtibatı ve bütünlüğü ortaya koymaya çalıştığı tespit edilmiştir.

Yusuf b. Hilâl es-Safedî'nin tefsirinin büyük bölümünde münâsebâtü'l-Kur'ân ilminin argümanlarına sıkça müracaat ettiği ve dolayısıyla bu ilmi önemseydiği anlaşılmaktadır. O, söz konusu ilmi klasik anlayış çerçevesinde sûre içi, sûreler arası ve âyet içi ve âyetler arası şeklinde bir münasebet kurmaya çalıştığı tespit edilmiştir. Safedî özellikle siyâk ve sibâk bağlamında ve

⁸⁷ “Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedin, ayaklarınızı da topuk kemiklerine kadar (yıkayın). Eğer cünüp olursanız temizlenin. Şayet hasta veya yolculuk halinde veya içinizden biri ayak yolundan gelirse yahut kadınlarla cinsel ilişkide bulunursa, bu hallerde su bulamadığınız takdirde temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin), yüzünüzü ve ellerinizi onunla meshedin. Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez, fakat O sizi tertemiz kılmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.”

⁸⁸ Safedî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/23-24.

⁸⁹ Bu konuda ayrıca daha fazla örnek için bk. Safedî, *Keşfü'l-esrâr*, 1/345, 357; 3/32, 69, 240.

mâna ekseninde âyetler arası aheng ve bağa çokça temas etmiştir. Müellif, âyetler arasındaki irtibat ve uyumu ortaya koyma çabası, zaman zaman zorlama tevillerin ortaya çıkmasına sebep olsa da bu, genel anlamda okuyucunun bir bütün olarak âyetlerin mesajına odaklanmasını temin eden bir husus olarak değerlendirilebilir.

Safedî, âyetler arası münasebete temas ederken lafız olarak benzerlik taşıyan âyetlerin mâna cihetiyle farklı inceliklerine değinmek suretiyle ilgili âyetlerin bu yönden benzer ve farklı taraflarını ortaya koymaya çalışmıştır. Son olarak müfessir sûreler arasındaki münâsebeti ifade etmeye yönelik genelde herhangi bir ifade kullanmazken, zaman zaman âyetler arasındaki anlam ilişkisini göstermek için râbita, irtibat, ittisâl gibi ifadeler kullandığı tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Adam, Ahmad Mukhtar. *Yusuf İbn Hilâl es-Safedî ve Kur'ân Yorumu*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmûd. *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'î'l-meşânî*. thk. Ali Abdalbâri Atiye, 15 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1415.
- Ateş, Süleyman. *İşarî Tefsir Ekolü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974.
- Bikâî, Burhânüddîn. *Nazmü'd-dürrer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver*. 22 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kitabî'l-İslâmiye, ty.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2019.
- İbnü'z-Zübeyr, Ebû Ca'fer es-Sakafî. *el-Burhân fî tertîbi süveri'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Şa'bânî. Mağrib: Vizâretü'l-Evkâf ve's- Şüûnî'l-İslâmiye, 1990.
- İsa, Ahmet. *Mu'cemu'l-Etibbâ*. Mısır: Fethullah İlyas Nuri vd, 1942.
- Mollaibrahimoğlu, Süleyman. *Yazma Tefsir Literatürü*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2007.
- Safedî, Selâhaddîn. *Kitâbu'l-Vâfi bi'l-vefeyât*. 29 Cilt. Beyrut: Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, 2000.
- Safedî, Selâhaddîn. *A'yânu'l-asr ve a'vânu'n-nasr*. thk. Ali Ebû Zeyd vd. 5 Cilt. Suriye: Daru'l-Fikr, 1998.
- Safedî, Yusuf b. Hilâl. *Keşfü'l-Esrâr ve Hetkü'l-Estâr*. thk. Bahattin Dartma. 5 Cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019.
- Sâlih, Subhî. *Mebâhiş fî 'ulûmi'l-Kur'ân ve muştalâhuh*. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l- Melâyîn.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm. 4 Cilt. Mısır: el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-Âmmetü lil-Kütüb, 1974.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn. *Tenâsüku'd-dürrer fî tenâsübi's-süver*. thk. Abdülkadir Ahmed Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1986.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr*. 6 Cit. Beyrut: Dâru İbn Kesir, h.1414.
- Tîbî, Ebû Muhammed. *Fütûhu'l-ğayb (Şerhu/Hâşiyetü'l-Keşşâf)*, thk. İyâd Muhammed el-Ğûc.16 Cilt. Dübey: Câizetü Dübey ed-Düveliye li'l-Kur'ân'ı Kerim, 2013.

Turgut, Ali. *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı, 1991.

Taşköprizâde, Ahmed Efendi. *Miftâhu's-sa'âde ve mişbâhu's-siyâde fî mevzû'âtî'l-ulûm*. Beyrut:

Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.

Yıldız, Murat. *Ebu'l-Fedâil Yusuf b. Hilâl es-Safedî'nin Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr Adlı Tefsirinin İncelenmesi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.

Yılmaz, M. Faik. "Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/568. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmet. *Târîhu'l-İslâm ve ve feyâtü'l-meşâhîr ve'l- a'lâm*. thk. Ömer Abdüsselam Tedmurî. 52 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 2000.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî eş-Şâfiî. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl. 4 Cilt. Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, 1957.